

Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη
*Βαρβαρισμοί, από το εργαστήριο συλλογικής μετάφρασης στις προθήκες των
βιβλιοπωλείων*

Αλεξάνδρα Γκολφινόπουλου
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ασπασία Καμπύλη
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

The purpose of the present communication is to present the organization, conduct, and results of an educational workshop for collective translation from Spanish to Greek, of the heterodox dictionary *Barbarismos* by the Argentinean-Spanish author Andrés Neuman. The workshop consisted of nine members, including the coordinator Konstantinos Paleologos – translator and associate professor of applied translation studies at the Aristotle University of Thessaloniki – and was held in Athens at the Centre for Spanish, Portuguese and Catalan Language “Abanico”, from January to June 2015. Through the mapping of the process and the working stages we will attempt to examine the types of problems encountered and how they were treated, the formation of group dynamics and the coordinator’s role, in order to demonstrate the advantages of collective translation, which through various interpretations borne from multiple readings of the literary text by the translation team members achieves the lifting of the authority of a single translator and highlights the inherent diversity of literary texts. In addition, we will present the experience of the contact with the publisher and the author and the successful outcome of the project, culminated with the presentation of the publication in the 8th LEA Festival, attended by the author, in June 2016.

Λέξεις-κλειδιά: collective translation, literary translation workshop, *Barbarismos*, Neuman.

1.Εισαγωγή

Όπως τονίζει ο Flamand (1983: 40-41), η μετάφραση μετατρέπεται σε μεταφρασεολογία κάθε φορά που ο μεταφραστής προσπαθεί να μετατρέψει τη μεταφραστική πρακτική σε επιστημονική ανακοίνωση, με άλλα λόγια να περιγράψει με ακρίβεια μια συγκεκριμένη μεταφραστική εμπειρία, ενώ σύμφωνα με τον Toury (2012: 1-14) τα αποτελέσματα της περιγραφικής μεταφρασεολογίας θα πρέπει να συνιστούν τον κεντρικό άξονα των μεταφρασεολογικών μελετών, δεδομένου ότι είναι σε θέση να τροφοδοτήσουν με ακριβή στοιχεία τον κλάδο της θεωρίας μέσω της εμπειρικής προσέγγισης της μεταφραστικής πράξης.

Στο πλαίσιο αυτό, λοιπόν, η παρούσα ανακοίνωση έχει ως θέμα την ακριβή περιγραφή της διαδικασίας η οποία οδήγησε στην παραγωγή μιας συλλογικής λογοτεχνικής μετάφρασης με κείμενο αφετηρίας το έργο του Andrés Neuman *Barbarismos*.

Προηγουμένως, ωστόσο, θα θέλαμε να αναφερθούμε στην έννοια της συλλογικής λογοτεχνικής μετάφρασης, μιας έννοιας η οποία μέχρι πρόσφατα αντιμετωπιζόταν με αρκετή αμφιθυμία, παρόλο που η συλλογικότητα εν γένει της μετάφρασης αποτελεί ένα χαρακτηριστικό το οποίο τεκμηριώνεται από τις ποικίλες σχέσεις συνεργασίας τις οποίες προϋποθέτει η μεταφραστική διαδικασία (Guadec 2007: 123-163).

2. Ιστορικό πλαίσιο

Αν θελήσουμε να εντάξουμε τη συλλογική μετάφραση σε ένα ιστορικό πλαίσιο, θα διαπιστώσουμε ότι αποτελεί μια αρκετά διαδεδομένη πρακτική στον δυτικό κόσμο από την αρχαιότητα μέχρι το Μεσαίωνα. Ένα διάσημο παράδειγμα αποτελεί η Σχολή Μεταφραστών του Τολέδο, στην οποία μεταφράσεις από τα αραβικά στα λατινικά πραγματοποιούνταν από ζεύγη σοφών, ο ένας από τους οποίους ήταν γνώστης της αραβικής και της ρομανικής και ο άλλος της ρομανικής και της λατινικής γλώσσας, ενώ η τελική επιμέλεια γινόταν από τον Αλφόνσο Ι΄ τον Σοφό (Ruano 2000: 24-25). Από την Αναγέννηση, ωστόσο, και μετά η έμφαση που δίνεται στη μοναδικότητα της καλλιτεχνικής δημιουργίας επανακαθορίζει και τη θέση του μεταφραστή, ο οποίος πλέον αναλαμβάνει ρόλο μοναδικού και μοναχικού αντιπροσώπου του συγγραφέα (Παπαδήμα κ.ά. 2017). Στα νεώτερα χρόνια έχουμε κάποιες διάσημες αν και μεμονωμένες συλλογικές μεταφράσεις λογοτεχνικών έργων, όπως του *Finnegans Wake* του James Joyce στα γαλλικά από μια ομάδα εννέα μεταφραστών (Burneo 2004: 22) ή την περίπτωση του Octavio Paz ο οποίος ανάλογα με τη γλώσσα στόχο (ιαπωνικά, κινεζικά, σουηδικά) συνεργαζόταν για τις μεταφράσεις του με αντίστοιχους μεταφραστές (Curell 2013α: 638).

Ωστόσο, η πρώτη συστηματική προσπάθεια παραγωγής συλλογικών λογοτεχνικών μεταφράσεων θα λάβει χώρα στο Rougemont της Γαλλίας, όπου από το 1983 μέχρι το 2000, υπό τη διεύθυνση του ποιητή Bernard Noël, θα πραγματοποιηθούν στο *Centre de poésie et traduction* πάνω από πενήντα σεμινάρια συλλογικής μετάφρασης σύγχρονων ποιητικών έργων με την παρουσία των ίδιων των ποιητών και από τα οποία θα προκύψουν και οι αντίστοιχες δημοσιεύσεις. Εν συνεχεία, κάποιιοι από τους συμμετέχοντες σε αυτά τα σεμινάρια θέλησαν να μεταφέρουν την εμπειρία τους στις χώρες καταγωγής τους, με αποτέλεσμα τη δημιουργία από το 1990 ανάλογων κέντρων στη Γερμανία, την Ισπανία, την Ιρλανδία, την Ιταλία, την Πορτογαλία, τη Ρουμανία, τη Σουηδία και την Τουρκία (Curell 2013α: 639). Παράλληλα, μπορούμε να πούμε ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται γενικότερα ένα αυξανόμενο ακαδημαϊκό ενδιαφέρον για τη συλλογική λογοτεχνική μετάφραση, γεγονός που αποτυπώνεται στα αντίστοιχα σεμινάρια τα οποία περιλαμβάνονται σε προγράμματα πανεπιστημιακών σπουδών και τις σχετικές δημοσιεύσεις τόσο στο εξωτερικό όσο και στην Ελλάδα (βλ. ενδεικτικά: Klimkowski 2006, Sánchez Robayna 2006, Πρατσίνης κ.ά. 2009, Cano και Sánchez Paños 2010, Súdár και Dmitriyevskaya 2011, Curell 2013α, 2013β, Masseau 2014, Παλαιολόγος 2014, 2015α, 2015β, Paleologos και Pratsinis 2018, Παπαδήμα κ.ά. 2017).

3. Η περίπτωση των εργαστηρίων συλλογικής μετάφρασης

Στις περισσότερες από τις παραπάνω περιπτώσεις πρόκειται για εργαστήρια συλλογικής λογοτεχνικής μετάφρασης που οργανώνονται με εκπαιδευτικούς σκοπούς στο πλαίσιο της διδασκαλίας της μετάφρασης, σε επίπεδο πανεπιστημιακό ή όχι, παρόλο που οι καρποί της συνεργασίας τους ενδέχεται σε κάποιες περιπτώσεις να φτάσουν και στις προθήκες των βιβλιοπωλείων.

Ο τρόπος οργάνωσης της δουλειάς σε γενικές γραμμές μπορεί να ακολουθεί ένα από τα παρακάτω σχήματα: 1) συλλογική εργασία τόσο στο στάδιο της μετάφρασης όσο και στο στάδιο της επιμέλειας, διαδικασία η οποία με τη σειρά της μπορεί να σημαίνει ή ότι όλα τα μέλη της ομάδας μεταφράζουν το σύνολο του έργου κατά μόνας και εν συνεχεία ακολουθεί η από κοινού επιμέλεια (Paleologos και Pratsinis 2018, Παπαδήμα κ.ά. 2017) ή ότι τόσο η μετάφραση όσο και η επιμέλεια πραγματοποιείται συγχρόνως από όλους τους συμμετέχοντες (Sánchez Robayna 2006, Curell 2013α) 2) επιμερισμός του έργου στο στάδιο της μετάφρασης και εν συνεχεία από κοινού επιμέλεια (Πρατσίνης κ.ά. 2009, Súdár και Dmitriyevskaya 2011, Masseau 2014).

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

Ανεξάρτητα από τη μέθοδο δουλειάς που επιλέχτηκε, σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις εξαιρούνται τόσο τα εκπαιδευτικά όσο και τα μεταφραστικά πλεονεκτήματα. (Πρατσίνης κ.ά. 2009, Paleologos και Pratsinis 2018, Παπαδήμα κ.ά. 2017). Ως προς το μεταφραστικό αποτέλεσμα, η διαδικασία της συλλογικής μετάφρασης θεωρείται πως αποτελεί εγγύηση για λύσεις επαρκώς ελεγμένες και επιβεβαιωμένες ενώ κρίνεται πιο ασφαλής όσον αφορά τη διόρθωση λαθών και την προφύλαξη από αβλεψίες και αποκλίσεις, αναπόφευκτες στη μοναχική δουλειά (Curell 2013β: 7). Παράλληλα, η διαρκής καταγραφή απόψεων, προτάσεων και επιχειρημάτων που αποτελεί μια συνήθη πρακτική στις συλλογικές διαδικασίες μετάφρασης επιτρέπει ανά πάσα στιγμή τον διαμπερή έλεγχο της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και την ανάλυση των διαφορετικών σταδίων της συλλογικής δουλειάς (Πρατσίνης κ.ά. 2009, Curell 2013α: 649).

Ως μοναδικά μειονεκτήματα, από την άλλη, σημειώνονται το χρονοβόρο της διαδικασίας και η προσπάθεια για την τήρηση των ισορροπιών ανάμεσα στα μέλη της ομάδας (Παπαδήμα κ. ά. 2017). Ωστόσο, η προσωπική μας εμπειρία μάς έχει δείξει πως στα μειονεκτήματα θα μπορούσε, επίσης, να προσμετρηθεί ο ρόλος που παίζει στην παγίωση των αποφάσεων ο ιδιαίτερος χαρακτήρας των συμμετεχόντων. Με άλλα λόγια, η τελική απόφαση μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις να εξαρτάται από την επιμονή και το σθένος που χαρακτηρίζουν κάποια από τα μέλη της ομάδας και την αντίστοιχη ατομία των υπολοίπων. Επιπλέον, η δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων που χαρακτηρίζει τις πολυπληθείς κυρίως ομάδες μπορεί μεν να εξασφαλίζει την προστασία του μεταφραστικού αποτελέσματος από τυχόν ακραίες λύσεις, ενδέχεται όμως να προκρίνει και την επικράτηση του μέσου όρου, με άλλα λόγια την καταψήφιση τυχόν ευρηματικών και περισσότερο ευφάνταστων λύσεων.

Τέλος, όσον αφορά την πρόσληψη της συλλογικής λογοτεχνικής μετάφρασης, μια εγγενή δυσκολία αποτελεί κατά τη γνώμη μας η βαθιά ριζωμένη τόσο στον εκδοτικό χώρο όσο και στο αναγνωστικό κοινό σύναψη του διδύμου συγγραφέα-μεταφραστή που έχει ως αποτέλεσμα να αντιμετωπίζεται με καχυποψία οποιαδήποτε συλλογική μετάφραση, εκτός κι αν πρόκειται για προϊόν πανεπιστημιακών ή μη σεμιναρίων, οπότε ο επιβλέπων καθηγητής ή ο αναγνωρισμένος μεταφραστής αντίστοιχα αναλαμβάνει ουσιαστικά την ευθύνη για την ποιότητα της δουλειάς. Στην Ελλάδα, τουλάχιστον, μόνο υπό την αιγίδα ανάλογων «συστατικών επιστολών» είναι δυνατόν να φτάσει στα βιβλιοπωλεία ο καρπός μιας συλλογικής λογοτεχνικής μετάφρασης. Ακραία μορφή, άλλωστε, αυτής της καχυποψίας αποτελεί και ο ρητός ή άρρητος αποκλεισμός κάθε ομαδικής δουλειάς από τα εγχώρια Βραβεία Μετάφρασης (Παλαιολόγος 2015β).

4. Η περίπτωση της Ισπανίας

Στην εν λόγω χώρα η ενασχόληση σε πανεπιστημιακό ή όχι επίπεδο με αυτό το είδος της μετάφρασης ξεκινάει ήδη από τη δεκαετία του 1990 και τα σχετικά στοιχεία είναι αρκούντως διαφωτιστικά. Για παράδειγμα, σε διάστημα είκοσι χρόνων, από το 1991 μέχρι το 2011, λογοτεχνικές μεταφράσεις που αποτελούν καρπό συλλογικής δουλειάς έχουν δέκα φορές τιμηθεί με αντίστοιχα βραβεία (Manero Jiménez, 2012: 16-17). Πέρα όμως από αυτή την αναγνώριση της ομαδικής συνεργασίας που αναμφίβολα προσθέτει ένα αξιόλογο *συμβολικό κεφάλαιο*, για να χρησιμοποιήσουμε τον όρο του Bourdieu, (Simeoni 1998: 17-20) τόσο στους συγκεκριμένους μεταφραστές όσο και στο είδος αυτό της μετάφρασης, υπάρχει στην Ισπανία και ένας σημαντικός αριθμός επαγγελματιών μεταφραστών που έχουν επιλέξει τη συλλογική μετάφραση ως μέσο βιοπορισμού, και τους οποίους θα μπορούσαμε να κατανειμούμε σε δύο βασικές κατηγορίες (Manero Jiménez, 2012: 35-45):

α) Σε ζεύγη μεταφραστών οι οποίοι έχουν αναπτύξει μια σταθερή και μακροχρόνια μορφή συνεργασίας, ασχολούνται ως επί το πλείστον με τη μετάφραση έργων υψηλής λογοτεχνίας ή δοκιμίων και απευθύνονται κυρίως σε μικρούς και εξειδικευμένους στα

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

αντίστοιχα είδη εκδοτικούς οίκους. Αξίζει να σημειωθεί πως, ανεξάρτητα από τη μέθοδο συνεργασίας που ακολουθείται κατά τη διάρκεια της μετάφρασης, το αποτέλεσμα δεν διαφέρει ως προς την ομοιομορφία από εκείνο το οποίο θα είχε προκύψει αν ο μεταφραστής ήταν μόνο ένας, ενώ η ποιότητα της δουλειάς αποδεικνύεται στην πράξη από την εκτίμηση που χαίρουν τα εν λόγω ζεύγη στον εκδοτικό χώρο και από τη ροή της δουλειάς που αυτή η εκτίμηση τους εξασφαλίζει. Όσο για τους λόγους που οδήγησαν στην επιλογή της συνεργασίας τονίζεται πρωτίστως η σιγουριά που η συνεργασία αυτή εξασφαλίζει και η δυνατότητα ανταλλαγής απόψεων, η οποία έχει πάντοτε θετικό αποτέλεσμα στις προκείμενες μεταφραστικές αποφάσεις (Manero Jiménez: 39-40).

β) Σταθερές ομάδες αποτελούμενες από τρεις έως πέντε μεταφραστές συνήθως, οι οποίοι συνιστούν ένα είδος κοινοπραξίας, ασχολούνται κυρίως με μεταφράσεις έργων της λεγομένης εμπορικής λογοτεχνίας ή με εξειδικευμένα βιβλία τέχνης, όπως κατάλογοι εκθέσεων, μονογραφίες κ.λπ., και συνεργάζονται κυρίως με μεγάλους εκδοτικούς οίκους. Σε αυτές της περιπτώσεις ως πλεονεκτήματα της συλλογικής δουλειάς αναφέρονται η ταχύτητα η οποία εξασφαλίζεται και η οποία θεωρείται σημαντική στις σημερινές συνθήκες της εκδοτικής υπερδραστηριότητας, η δυνατότητα αποτελεσματικότερης τεκμηρίωσης και η ανταγωνιστικότητα που επιτυγχάνεται απέναντι στους μεμονωμένους μεταφραστές (Manero Jiménez: 42-43).

Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε πως το παράδειγμα της Ισπανίας ως προς τη δυνατότητα επαγγελματικής εξέλιξης των μεταφραστών που προκρίνουν και στην πράξη στηρίζουν τη μεταξύ τους συνεργασία είναι ιδιαίτερος εύγλωττο.

5. Το εργαστήριο συλλογικής μετάφρασης του λεξικού *Barbarismos*

5.1. Ο συγγραφέας και το βιβλίο

Συγγραφέας μυθιστορημάτων, διηγημάτων, δοκιμίων και αφορισμών, ποιητής, μεταφραστής, αρθρογράφος και μπλόγκερ, ο Νέουμαν γεννήθηκε στο Μπουένος Άιρες και ζει από τα 15 του στη Γρανάδα της Ισπανίας· σήμερα, 40 μόλις ετών, αποτελεί ήδη σημείο αναφοράς της ισπανόφωνης λογοτεχνίας, έχοντας εκδώσει πάνω από 25 βιβλία, ενώ έχει επίσης τιμηθεί με σημαντικά βραβεία στην Ισπανία και στο εξωτερικό. Στα ελληνικά κυκλοφορούν από τις εκδόσεις Opera τα βιβλία του *Κατά μόνας* (2014) και *Ο ταξιδιώτης του αιώνα* (2016), σε μετάφραση Αχιλλέα Κυριακίδη, αν και το πρώτο ολοκληρωμένο έργο του που δημοσιεύτηκε στη χώρα μας ήταν, το 2008, η συλλογή χαϊκού *Μαύρες σταγόνες*,¹ στο λογοτεχνικό περιοδικό *Το Δέντρο*,² σε συλλογική μετάφραση.³

Όσον αφορά το *Barbarismos*, πρόκειται ένα ετερόδοξο λεξικό, για μια συλλογή σατιρικών και λυρικών συνάμα αφορισμών, που κάποιες φορές θυμίζουν τις γκρεγκερίες, και αφορούν κυρίως τις ανθρώπινες σχέσεις, την πολιτική, τη λογοτεχνία, αλλά και την τεχνολογία. Περιλαμβάνει περίπου χίλια λήμματα που δημοσιεύθηκαν στο πολιτιστικό ένθετο της εφημερίδας ABC, σε διάστημα πέντε χρόνων, και στη συνέχεια αναθεωρήθηκαν και ταξινομήθηκαν, ώστε να οδηγήσουν στην έκδοση του 2014, από τον ισπανικό εκδοτικό οίκο Páginas de Espuma.

Επιπλέον, οι *Βαρβαρισμοί* αποτελούν κατά τη γνώμη μας ιδανική επιλογή για ομαδική δουλειά, καθώς οι συμπυκνωμένοι, σατιρικοί και ανατρεπτικοί ορισμοί που περιέχουν αποτελούν πεδίο δόξης λαμπρό για ανταλλαγή απόψεων και ιδεών με σκοπό την επιτυχή τους απόδοση στα ελληνικά. Θα θέλαμε, τέλος, να αναφέρουμε εδώ και την αξιοσημείωτη

¹ *Gotas negras*: S.L. Plurabelle, 2003.

² Τεύχος 159-160, σελ. 246-254.

³ Μετάφραση Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, Νάντια Γιαννούλια, Δώρα Δημητρίου και Θεώνη Κάμπρα.

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

σύμπτωση ότι τα τρία βιβλία του Νέουμαν που κυκλοφορούν στα αγγλικά⁴ έχουν μεταφραστεί από ένα δίδυμο μεταφραστών, τον Nick Caistor και τη Lorenza García.

5.2. Η μεταφραστική ομάδα

Η μεταφραστική ομάδα, η οποία συγκροτήθηκε το Δεκέμβριο του 2014, αποτελείτο, εκτός από τον συντονιστή,⁵ από οκτώ μέλη⁶ και δύο ισπανούς συνεργάτες,⁷ οι οποίοι βοήθησαν στην ερμηνεία δύσκολων νοηματικά σημείων του πρωτοτύπου. Επιπλέον, ο ίδιος ο συγγραφέας, ο οποίος ενημερώθηκε εξ αρχής για το εγχείρημα από τον συντονιστή και το χαιρέτισε με ενθουσιασμό, προσφέρθηκε να βοηθήσει στην αποσαφήνιση τυχόν αμφιβολιών. Θα θέλαμε να τονίσουμε εδώ πως τα περισσότερα μέλη της ομάδας είχαν ήδη μεταφραστική εμπειρία στο ενεργητικό τους: κάποια με ατομικές μεταφράσεις βιβλίων ή σε συνεργασία με άλλους μεταφραστές, και κάποια έχοντας συμμετάσχει σε παρόμοια εργαστήρια στο παρελθόν, το προϊόν των οποίων είχε επίσης εκδοθεί. Το γεγονός αυτό υπήρξε καταλυτικό, γιατί τόσο η κατάρτιση και η εμπειρία των μεταφραστριών και μεταφραστών, όσο και η προσωπικότητά τους, οδήγησε στη δημιουργία μιας έντονης δυναμικής, με πολυφωνία και γόνιμη ανταλλαγή τεκμηριωμένων απόψεων και ιδεών, τα οποία επενέργησαν πολύ θετικά στη δημιουργία του τελικού αποτελέσματος.

5.3. Η μεταφραστική διαδικασία

Ας δούμε όμως βήμα-βήμα τη διαδικασία που ακολουθήθηκε. Τα λήμματα επιμερίστηκαν στους εννέα μεταφραστές, ακολουθώντας την αλφαβητική σειρά του πρωτοτύπου. Επίσης συμφωνήθηκαν εξ αρχής κάποια «τεχνικά» ζητήματα, προκειμένου να ακολουθηθεί κοινή πρακτική (χρήση έντονων γραμμάτων –bold–, κεφαλαίων, συμβόλων). Στη συνέχεια ο καθένας εργάστηκε κατά μόνας, αποστέλλοντας στα υπόλοιπα μέλη της ομάδας τη μεταφραστική εκδοχή του για τα λήμματα που του αντιστοιχούσαν. Στις πρώτες 14 συναντήσεις έγινε συζήτηση πάνω στην πρώτη μετάφραση του κάθε μέλους της ομάδας, δηλαδή ανταλλαγή απόψεων και από κοινού επιμέλεια, με χρήση λεξικών και του διαδικτύου όπου αυτό απαιτούνταν, έτσι ώστε να προκύψει μια αποδεκτή απ' όλους λύση. Επισημάνθηκαν τα σημεία στα οποία εξακολουθούσαν να υπάρχουν αμφιβολίες ή ενδεχόμενες αποκλίσεις μεταξύ των μεταφραστών, προκειμένου να εξεταστούν εκ νέου αφού θα είχε ολοκληρωθεί το πρώτο μεταφραστικό στάδιο. Στις επόμενες 5 συναντήσεις πραγματοποιήθηκε το δεύτερο μεταφραστικό στάδιο, δηλαδή η συλλογική επιμέλεια του μεταφράσματος και παγιώθηκε η οριστική μορφή του.

Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας προέκυψαν διάφορα προβλήματα, στα οποία η λύση δεν ήταν πάντα εύκολη ούτε προφανής. Η πρώτη δυσκολία και συνάμα πρόκληση ήταν η κατανόηση και η απόδοση του ύφους του συγγραφέα, η διατήρηση του ευφυσού χιούμορ και της ειρωνείας που είναι διάχυτη στο έργο, η επίτευξη ενός πυκνού και αποσταγμένου λόγου και η αποφυγή επεξηγήσεων. Παράλληλα, μια από τις πρώτες αγωνίες των συμμετεχόντων ήταν αν θα κατάφερναν να έχουν λήμματα από όλα τα γράμματα της ελληνικής αλφαβήτου, πράγμα απαραίτητο εφόσον πρόκειται για λεξικό. Το πρόβλημα που παρουσιάστηκε με το γράμμα «ωμέγα» ξεπεράστηκε με τη χρησιμοποίηση της λέξης «ωρολόγιον» αντί για το «ρολόι» και τη μετατροπή του λήμματος «zeta» –το τελευταίο

⁴ Πρόκειται για τα μυθιστορήματα *Traveler of the Century* (2012), *Talking to Ourselves* (2014) και τη συλλογή διηγημάτων *The Things we don't do* (2014).

⁵ Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, μεταφραστή και αναπληρωτή καθηγητή εφαρμοσμένης μεταφρασεολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

⁶ Αναστασία Γιαλαντζή, Αλεξάνδρα Γκολφινόπουλου, Αρμόδιος Διαμαντής, Κλεοπάτρα Ελαιοτριβιάρη, Αναστασία Θεοδωρακοπούλου, Ασπασία Καμπύλη, Θεώνη Κάμπρα, και Μαρία Μελαδάκη.

⁷ Adela Pintor Montoya και Pere Romero Puig.

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

γράμμα της ισπανικής αλφαβήτου– σε «ωμέγα», στο οποίο έγινε προσπάθεια να δοθεί μια ερμηνεία όσο δυνατόν πιο κοντά στο πνεύμα του πρωτοτύπου.

Ω	
Πρωτότυπο	Μετάφραση
<i>zeta</i> . Apocalipsis del alfabeto.	<i>ωμέγα</i> . Συντέλεια της αλφαβήτου.
<i>reloj</i> . Cuenta atrás que parece funcionar hacia delante.	<i>ωρολόγιον</i> . Αντίστροφη μέτρηση που μοιάζει να πηγαίνει προς τα μπρος.

Πίνακας 1. Το λήμμα «Ω»

Σε κάποιες περιπτώσεις χρειάστηκε να γίνει συγχώνευση λημμάτων, όταν η μετάφρασή τους στα ελληνικά αποδιδόταν με την ίδια λέξη, με την οποία ταίριαζαν επίσης και οι δύο ερμηνείες των σχετικών λημμάτων. Έτσι, για παράδειγμα ενώθηκαν σε ένα τα λήμματα *ética + moral*, αποδίδοντάς τα ως «ηθική» και περιλαμβάνοντας και τις τρεις ερμηνείες στην απόδοση στα ελληνικά.

Πρωτότυπο	Μετάφραση
<i>ética</i> . Arte de detenerse en las propias contradicciones. 2. Moral sin púlpito.	<i>ηθική</i> . Η τέχνη να επιμένεις στις δικές σου αντιφάσεις. 2. Σύνολο αρχών που επιθυμούν διακαώς να λάβουν διαστάσεις επιδημίας. 3. Ήθος χωρίς άμβωνα.
<i>moral</i> . Conjunto de principios con ansias de contagio.	

Πίνακας 2. Συγχώνευση λημμάτων

Αντίθετα, σε άλλες περιπτώσεις, χρειάστηκε να «διασπαστεί» ένα ισπανικό λήμμα σε δύο ελληνικά, επειδή είχε δύο διαφορετικές σημασίες, που ήταν αδύνατον να αποδοθούν με τον ίδιο όρο, όπως για παράδειγμα η λέξη *vela*, που σημαίνει «κερί» και «ιστίο».

Πρωτότυπο	Μετάφραση
<i>vela</i> . Punto sensible de la oscuridad. 2. Inflamación del viento.	<i>ιστίο</i> . Ανάφλεξη του ανέμου.
	<i>κερί</i> . Ευαίσθητο σημείο του σκοταδιού.

Πίνακας 3. Διάσπαση ενός λήμματος σε δύο

Επίσης η λέξη «*portero*», που στα ισπανικά σημαίνει «θυρωρός» και «τερματοφύλακας». Στην περίπτωση του «*portero*» ο Νέουμαν έχει δώσει και τις δύο ερμηνείες χρησιμοποιώντας μία αντίθεση, την οποία θέλαμε να διατηρήσουμε και στη μετάφραση. Επιλέξαμε, λοιπόν, τους όρους «πορτιέρης» και «πορτιέρο» γιατί παρουσίαζαν το πλεονέκτημα να βρίσκονται ο ένας κατόπιν του άλλου στην κατάταξη των λημμάτων σύμφωνα με το ελληνικό αλφάβητο· έτσι ο αναγνώστης, διαβάζοντάς τα στη σειρά, θα μπορούσε να αντιληφθεί το λογοπαίγνιο (την αντίθεση) που διαφορετικά θα χανόταν.

Πρωτότυπο	Μετάφραση
<i>portero</i> . Individuo encargado de facilitarle la entrada al prójimo. 2. Jugador encargado de todo lo contrario.	<i>πορτιέρης</i> . Άτομο υπεύθυνο να επιτρέπει την είσοδο.
	<i>πορτιέρο</i> . Παίκτης υπεύθυνος να αποτρέπει την είσοδο.

Πίνακας 4. Διάσπαση ενός λήμματος σε δύο

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

Μιλώντας για λογοπαίγνια, ας δούμε και την περίπτωση του όρου «*συγκίνηση*» –όπου το βάρος έπεσε, όπως και στο πρωτότυπο, στη διατήρηση του ομόηχου αποτελέσματος– καθώς και του όρου «*κιτς*». Στον ακόλουθο πίνακα αποτυπώνονται οι εκδοχές οι οποίες προτάθηκαν από την ομάδα προτού αυτή καταλήξει αντίστοιχα στην τελική επιλογή.

Πρωτότυπο	Μεταφραστικές εκδοχές	Τελική μεταφραστική επιλογή
<i>emoción</i> . Impureza pura.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>συγκίνηση</i>. Ανόθευτη νοθεία. • <i>συγκίνηση</i>. Γνήσια πλαστικότητα. • <i>συγκίνηση</i>. Αγνό μίασμα. 	<i>συγκίνηση</i> . Αμίαντο μίασμα.
<i>kitsch</i> . Mal gusto de buen gusto.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>κιτς</i>. Κακογουστιά υψηλού γούστου. • <i>κιτς</i>. Καλαίσθητο κακό γούστο. 	<i>κιτς</i> . Καλόγουστη κακογουστιά.

Πίνακας 6. Διατήρηση λογοπαϊγνίων

Μια επιπλέον δυσκολία παρουσιάστηκε στην περίπτωση λέξεων που δεν υπάρχουν στα ελληνικά. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρουμε τη λέξη «*yeísmo*». Πρόκειται για έναν όρο που χρησιμοποιείται για να αποτυπώσει την παρόμοια και ιδιότυπη προφορά από ορισμένους ισπανόφωνους, κυρίως Αργεντινούς και Ουρουγουανούς, του «*y*» και του «*ll*» (π.χ. *callado/ cayado*). Η ομάδα κατέληξε στον όρο «*ντοπιολαλιά*» και επέλεξε να διατηρήσει την ξενικότητα της φράσης «*comme il faut*» στην ερμηνεία.

Πρωτότυπο	Μεταφραστικές εκδοχές	Τελική μεταφραστική επιλογή
<i>yeísmo</i> . Pronunciación <i>comme il faut</i> , <i>¿viste?</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>βλάχικα</i>. Προφορά <i>comme il faut</i>. Αμ' πώς! • <i>χωριάτικα</i>. Προφορά <i>comme il faut</i>. Αμ' πώς! • <i>αζάν</i>. Προφορά <i>comme il faut</i>. Αμ' πώς! 	<i>ντοπιολαλιά</i> . Προφορά <i>comme il faut</i> . Αμ' πώς!

Πίνακας 7. Απόδοση όρων μη υπαρκτών στα ελληνικά

Τέλος, υπήρξαν κάποια λήμματα, τα οποία εκ πρώτης όψεως παρουσίαζαν ανυπέρβλητες δυσκολίες, όπως το «*lelo*», στο οποίο ο συγγραφέας κάνει μια υπέρβαση συνδυάζοντας σε μία λέξη δύο άτονες προσωπικές αντωνυμίες (1e και 1o), που ταυτόχρονα όμως μαζί σχηματίζουν ένα επίθετο, το *lelo*, που σημαίνει «βλάκας» και αποδίδεται ως «άτονος άνθρωπος». Η ομάδα έπρεπε να κινηθεί στην ίδια κατεύθυνση, δηλαδή να συνδυάσει δύο διαφορετικές λέξεις, οι οποίες όμως μαζί θα δημιουργούσαν μία νέα λέξη. Στον ακόλουθο πίνακα εμφανίζονται οι απόψεις που κατατέθηκαν από τα μέλη της ομάδας, μέχρι να οδηγηθεί στην τελική επιλογή του «*μουσουτου*», το οποίο, κατά τη γνώμη μας, ίσως αποτελεί μία από τις πιο ευφάνταστες λύσεις που δόθηκαν στη μετάφραση αυτού του βιβλίου.

Πρωτότυπο	Μεταφραστικές εκδοχές	Τελική μεταφραστική επιλογή
<i>lelo</i> . Pronombres átonos. 2. Hombre átono.	<ul style="list-style-type: none"> • <i>μούφος</i>. Πουλί πανέξυπνο. 2. Άνθρωπος πανύβλαξ. • <i>Τοτό</i>. Άτονα άρθρα. 2. Άτονο ανέκδοτο. • <i>τουτού</i>. Άτονο άρθρο και προσωπική αντωνυμία, ενίοτε τονισμένη. 2. Αυτοκίνητο για νήπια. • <i>γιαπιά</i>. Άτονες λέξεις. 2. Άτονοι τόποι. • <i>μούτι</i>. Άτονες λέξεις. 2. Άτονες προσπάθειες. 	<i>μουσουτου</i> . Άτονες αντωνυμίες 2. Άτονες δικαιολογίες.

Πίνακας 6. Απόδοση «αδύνατων» όρων

5.4. Η έκδοση

Η μετάφραση του βιβλίου ολοκληρώθηκε τον Ιούνιο του 2015, παραδόθηκε στον εκδότη τον Ιούλιο και κυκλοφόρησε το Δεκέμβριο του ίδιου έτους. Το βιβλίο παρουσιάστηκε σε ειδική εκδήλωση στο Abanico το Δεκέμβριο του 2015, ενώ τον Ιούνιο του 2016, ο ίδιος ο Νέουμαν, καλεσμένος του 8ου Φεστιβάλ ΛΕΑ (Λογοτεχνία εν Αθήναις), παρουσίασε τους *Βαρβαρισμούς*, μαζί με τα άλλα δύο βιβλία του που κυκλοφορούν στα ελληνικά, σε εκδήλωση στο Ινστιτούτο Θερβάντες της Αθήνας αλλά και στη Θεσσαλονίκη.

6. Συμπεράσματα

Η επιμορφωτική περιπέτεια της μετάφρασης του ετερόδοξου λεξικού *Βαρβαρισμοί* του Αντρές Νέουμαν αναδεικνύει τα πλεονεκτήματα της ομαδικής μετάφρασης, η οποία μέσα από τις ποικίλες ερμηνείες που προέρχονται από τις πολλαπλές αναγνώσεις του λογοτεχνικού κειμένου από τα μέλη της μεταφραστικής ομάδας επιτυγχάνει την άρση της αυθεντίας του ενός μεταφραστή και αναδεικνύει την εγγενή πολυφωνία των λογοτεχνικών κειμένων. Επιπλέον, θεωρούμε πως ένα από τα σημαντικότερα οφέλη που μπορεί να αποκομίσει κανείς από τη συμμετοχή του σε ένα μεταφραστικό εργαστήριο, είναι ότι μαθαίνει να εκθέτει τον εαυτό του· να λέει δίχως φόβο τη γνώμη του αλλά και να σέβεται τη γνώμη των άλλων, να δέχεται την κριτική τους και, κυρίως, να αναγνωρίζει την ανωτερότητα κάποιας λύσης που τυχαίνει να μην είναι η δική του.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Burneo C. (2004). “¿Traducir *Finnegans Wake*?”. In *Kipus* 4, 19-26.
- Cano E. και I. Sánchez Paños (2010). “A cuatro manos”.
http://cvc.cervantes.es/trujaman/antiores/noviembre_10/10112010.htm
- Curell C. (2013a). “Reflexiones sobre la práctica colectiva de la traducción: Algunas versiones de la poesía catalana y francesa moderna”. In *Bulletin hispanique* 115: 2, 637-651.
- Curell C. (2013b). “La traducción literaria como práctica pedagógica”. In *Onomazein* 28, 1-13.
- Flamand J. (1983). *Écrire et traduire: sur la voie de la création*. Ottawa: Editions du Vermillon.
- Guadec D. (2007). *Επάγγελμα Μεταφραστής*, μτφρ. Ε. Καλογιάννη, επιμ. Κ. Koroni, Ο. Bréhier. Αθήνα: Texto.
- Klimkowski K. (2006). “Team work as a method in translation”. In *Across Languages and Cultures* 1:7, 93-103.
- Manero Jiménez L. (2012). *La traducción en colaboración en la industria editorial española*. Πτυχιακή εργασία, Universitat Pompeu Fabra.
- Masseau P. (2014). “Algunos apuntes acerca de la didáctica de la traducción de cuentos infantiles”. In Tortosa Ybáñez, M.T., J.D. Álvarez Teruel και N. Pellín Buades (eds), *XII Jornadas de redes de investigación en docencia universitaria. El reconocimiento docente: Innovar e investigar con criterios de calidad*. Universidad de Alicante, 1241-1251.
- Neuman A. (2014). *Barbarismos*. Madrid: Páginas de Espuma.
- Παλαιολόγος Κ. (2014). *Η (α)πειθαρχία των λέξεων*. Αθήνα: Γαβρηλίδης.
- Παλαιολόγος Κ. (2015α). “Εργαστήριο συλλογικής μετάφρασης ποιημάτων του Κάρλος Βιτάλε παρουσία του ποιητή ή μια εμπειρία άμεσης δημοκρατίας στη μεταφραστική διαδικασία”. *4η Συνάντηση εργασίας Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων, Α.Π.Θ.*
http://www.frl.auth.gr/sites/4th_trad_congress/pdf/palaiologos.pdf
- Παλαιολόγος Κ. (2015β). “Υπάρχει μη συλλογική λογοτεχνική μετάφραση;”
<http://konstantinos-paleologos.blogspot.gr/2015/11/blog-spot.html>
- Paleologos K. και N. Pratsinis (2018). “La traducción literaria grupal en presencia (y con la participación) del escritor como recurso formativo de (futuros) traductores. Un ejemplo de trabajo”. In *Hermeneus* 20 (υπό δημοσίευση).
- Παπαδήμα Μ., Μ. Πανταζάρα, Α. Ιωάννου, Κ. Μανδηλαρά, Χ. Ντάνου, Κ. Σιάνη και Σ. Χριστοδούλου (2017). “Ο “συλλογικός” μεταφραστής ως ιδανικό αντηχείο της φωνής του συγγραφέα”. In Γραμμενίδης, Σ. και Ο. Τσακνάκη (eds.), *Πρακτικά 5ης Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων, Α.Π.Θ.* (ηλεκτρονικός τόμος). Θεσσαλονίκη 2017.
- Πρατσίνης Ν., Δ. Ζιούβα και Κ. Ελαιοτριβιάρη (2009). “Συνδυασμός συλλογικής μετάφρασης (με επιμερισμό του έργου) και από κοινού αναθεώρησης και γλωσσικής επιμέλειας στα πλαίσια της

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

διδασκαλίας της μετάφρασης, της αναθεώρησης και της επιμέλειας και με τελικό στόχο την έκδοση”. 2η
Συνάντηση Εργασίας Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων, Α.Π.Θ.

<http://www.frl.auth.gr/sites/metafrasi/PDF/pratsinis.pdf>

- Ruano E.B. (2000). “Ámbito y ambiente de la “Escuela de traductores” de Toledo”. In *Espacio tiempo y forma. Serie III, Historia Medieval* 13, 13-28.
- Sánchez Robayna A. (2006). “Acerca del Taller de Traducción Literaria”. In *Ínsula* 717, 2-4.
- Simeoni D. (1998). “The pivotal status of the translator's habitus”. In *Target. International Journal of Translation Studies* 1: 1, 1-39.
- Súdar G. και M. Dmitriyevskaya. (2011). “Una experiencia de traducción poética colectiva”. En *Mundo Eslavo* 10, 107-117.
- Toury G. (2012) [1995]. *Descriptive Translation Studies—and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.